

FARKAS DÁNIEL

Barátságos és barátságtalan katonatisztek – az 1973-as chilei puccs és a szovjet diplomácia stratégiái Latin-Amerikában

Az 1973. szeptember 11-én bekövetkezett katonai puccs Salvador Allende chilei miniszterelnök baloldali kormánya ellen az elmúlt ötven év folyamán a Latin-Amerikáról és annak nemzetközi helyzetéről szóló tudományos és közéleti viták fókuszában áll. Ehhez a vitához kíván cikkem hozzászólni. Írásom célja, hogy az Allende elleni puccsal hatalomra került Pinochet-rendszer nemzetközi helyzetének alakulását összehasonlító perspektívában világítsam meg. Ehhez a chilei puccsot egy két évvel korábbi, bolíviai hatalomátvétellel hasonlítom össze. Az összevetés elsődleges szempontja a két rezsim viszonya a keleti blokkhoz, főként a Szovjetunióhoz. A cikkben megvizsgálom, hogy a szovjetek és a szovjet blokk részéről mennyiben születtek különböző válaszok a két puccsra, ezáltal pedig újabb elemeit ismerheti meg az olvasó Moszkva térségbeli diplomáciai stratégiáinak.

Miért szükséges ez az összehasonlító perspektíva ahhoz, hogy megértsük az Allende elleni puccs helyzetét a szovjetek dél-amerikai politikájában? Mindkét puccs része volt annak a folyamatnak, amely során Dél-Amerika déli részén, a *Cono Sur*-on jobboldali katonai rezsimek törtek előre, majd az 1970-es évek második felében meghatározták a politikai térképet. A bolíviai és a chilei rendszer egyaránt illeszkedik ebbe a historiográfiai keretbe, ennek megfelelően párhuzamosítható vizsgálatuk. Ezt a vizsgálatot Bolívia és Chile összehasonlításával még nem kísérelte meg korábbi tudományos munka. Michal Zourek néhány évvel ezelőtt már elemezte a Pinochet-rezsimmel és a többi környékbeli katonai diktatúrával fenntartott szovjet kapcsolatokat, azonban leginkább Argentínára és Uruguayra összpontosított.¹ Zourek cikkének megállapítását – hogy Chile kivételes „pária” helyzetben volt a jobboldali diktatúrák és a szovjetek kapcsolatrendszerében – most egy újabb perspektívából, egy másik állammal való összehasonlítással árnyalom, s részben erősítem meg.

További párhuzam az összehasonlításhoz, hogy mindkét erőszakos hatalomátvételt a helyi kommunista pártok által támogatott baloldali kormányok ellen irányult. Chile esetében a Chilei Szocialista Párt által vezetett koalícióról van szó, Bolívia esetében pedig egy klasszikus katonai kormány bukott meg, amely adott formájában az 1970. október 8-i puccs után jött létre. Bolíviát azonban már 1964. november 4-e óta katonai kormányok vezették, időnként formális választásokkal erősítve

¹ Michal ZOUREK: „Political and Economic Relations Between Czechoslovakia and the Military Regimes of the Southern Cone in the 1970s and 1980s” *Central European Journal of International and Security Studies* 2013/3 118–141. A tanulmány a KRE BTK *Magyarország és Latin Amerika. Kapcsolat és recepció a XIX–XX. században* (téma szám: 20729B800) című pályázatának keretében készült.

legitimitásukat.² Az 1970 októberében hatalomra került Juan José Torres esetében még ilyen formális választás sem volt, a kormány kifejezetten a néptömegek, pártok külső, *de facto* támogatására, illetve a hadsereg hűségére támaszkodhatott csak. Volt kísérlet a baloldali pártok által létrehozott *Comando Político* baloldali párt-front bevonására a kormányba, de a tárgyalások végül kudarcba fulladtak.³ Egyértelmű bürokratikus elválasztás történt tehát a kommunista párt és szövetségesei, valamint a kormány között. A párt azonban – a bolíviai realitásokat figyelembe véve – még mindig Torres kormányát tartotta a legjobb lehetőségnek a politikai erők közül.⁴ A kormány erősen Amerika-ellenes volt, részben ideológiai okokból, részben felbátorodva a szomszédos perui Velasco-kormány nacionalista intézkedéseinek sikerein. A baloldal, benne a kommunista párttal, bukásáig támogatta Torrest, és a puccs alatt részt vett a fellázadt csoportok elleni fegyveres harcban. Torres bukását éppen az okozta, hogy a szakszervezetek és a baloldali pártok által mozgósított tömeg felfegyverzésétől végül visszariadt, s azok önhatalmúlag csak óriási késéssel tudtak felszereléshez jutni a La Paz-i utcai harcok folyamán.⁵

Allende esetében a demokratikusan megválasztott kormánykoalícióban belül működtek a kommunisták. A chilei politikai váltógazdaság sokkal kevésbé volt viharos. Emlékezetes, hogy Allende sikerét mint a parlamentáris úton elérhető baloldali hatalomátvétel példáját ünnepelte a globális baloldali közösség 1970 őszén. A PCCh (*Partido Comunista Chilena*, Chilei Kommunista Párt) egyenesen Allende mérsékelt politikájának egyik legjobb szövetségésévé vált, ahogy 1971 folyamán más baloldali csoportok egyre inkább radikalizálódtak.⁶ A szovjetbarát chilei kommunisták tehát támogatták, akár a többi baloldali csoporttal szemben is Allende kormányát.

Mindkét esetben a helyi kommunista párt által politikailag támogatott rezsimnek buktak meg, hátráltatva bizonyos mértékig Moszkva befolyását a nyugati féltekén. Az e rendszerek bukása után hatalomra került jobboldali csoportok mindkét esetben erősen felléptek a baloldal ellen, beleértve a Moszkva-barát kommunista pártot is. A puccsot követő első napokban mindkettő számos áldozatot követelő tisztogatást vitt végbe az ellenzéki csoportok és civil tüntetők között.⁷ Banzer 1974 után betiltotta a politikai pártokat, ahogy Pinochet is 1977-től. A kommunista párt mindkét esetben a puccs első napjától kezdve üldöztetésnek volt kitéve. A chilei kommunista párt teljesen a „föld alá” kényszerült, és a bolíviai párttal is csak 1973-tól vették fel

² A bolíviai katonai kormányok 1964 és 1971 közötti történetéhez ld. James DUNKERLEY: *Rebellion in the Veins: Political Struggle in Bolivia, 1952-82*, London, Verso, 1984, 120–200.

³ vö. DUNKERLEY: i.m. 177–178, Guillermo LORA: *The History of the Bolivian Labour Movement 1848-1971*, London-New York-Melbourne, Cambridge University Press, 1977, 363.

⁴ HU MNL OL XIX-J-1-j 1971 29. doboz Bolíviai iratok 00632/2 sz. irat.

⁵ LORA i.m. 369.

⁶ Tanya HARMER: *Allende's Chile and the Interamerican Cold War*, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 2011, 178.

⁷ LORA: i.m. 372, HARMER: i.m. 248–249.

újra a rendszeres kapcsolatot, állították helyre a nyilvánosabb kommunikációs csatornákat szocialista diplomaták.⁸

A szovjet válasz mégis különböző volt a két hatalomátvétel után. Pinochettel a szovjetek tíz nappal a puccs után megszakították a kapcsolatokat, amelyet a legtöbb szocialista ország követett.⁹ A szovjet blokk sajtójában jelentős teret adtak a Chilével kapcsolatos szolidaritási kampányoknak. Banzer esetében fenntartották a diplomáciai kapcsolatokat, miközben a szocialista nyilvánosságban negatívan kommunikáltak a rezsimről. Erre ráadásul a másik irányból is volt hajlandóság: a legagresszívabb lépés, amelyet a Banzer-rezsimek a szovjetekkel szemben tett, az a nagy létszámú szovjet misszió egy részének kiutasítása volt. A magyar ügyvivő Peják Zsiva 1971 augusztusában még aggódva üzent Budapestre, visszahívását kérve, mivel közismert volt a kommunista párttal való együttműködése.¹⁰ Visszahívása meg is történt, azonban váltására Bernáth Miklóst küldték az ügyvivői pozícióba Magyarországról, így folyamatossá tették a kapcsolatokat.¹¹

A különbségnek számos oka van, melyek közül háromra szeretnék kitérni. Először is rá kívánok világítani, hogy a két megbukott baloldali rezsimek nemzetközi profilja mennyiben különbözött, a a szovjetek presztízből miért követelték a Pinochettel való kapcsolat megszakítását, Banzer esetében pedig miért nem. Másodsor is rá kell mutatni a két kommunista párttal fennálló eltérő jellegű szovjet kapcsolatra, amely meghatározta, hol milyen mértékben léptek fel a szovjetek, miért különbözött a két párt presztízse Moszkva szemében. Végül a két ország jobboldali csoportjainak a szovjet blokkhoz való eltérő ideológiai hozzáállását kívánom megvilágítani. Miközben mind a két esetben USA-barát, jobboldali csoportról volt szó, Bolíviában geopolitikai elkötelezettségét tekintve kevésbé különbözött a két oldal.

Ezen tényezők bemutatásával pedig arra kívánok rávilágítani, hogy a Pinochet-rezsimek rossz viszonya a szovjet blokkal kivétel volt, nem pedig szabály a dél-amerikai jobboldalnak nevezhető, tekintélyuralmi rendszerek között.

Ami a két rezsimek nemzetközi profilját illeti, a *détente* alatti szovjet hozzáállást befolyásolta az Allende-rezsimek mérsékeltebb, és nemzetközileg jóval aktívabb hoz-

⁸ HU MNL OL XIX-J-1-j 1973 31. doboz, Bolívia 004537 sz. irat. A pártkapcsolatok fellendülése Varga Sándor ügyvivő érkezéséhez köthető, aki 1970-ben hathatósan közreműködött Che Guevara mumifikált kezének Bolíviából Havannába juttatásában, így kapcsolatba kerülve a Bolíviai Kommunista Párttal is. Varga szerepét Juan Coronel írja le egy 2007-es interjúban, eju.tv/2012/10/juan-coronel-qui-roga-por-las-manos-del-che-me-ofrecieron-us-400-mil/ (utolsó megtekintés: 2023. 10. 24.) illetve arra egy, az MSZMP KB Külügyi Osztálya által kezelt iratban is található utalás, lásd: „Feljegyzés a bolíviai KP-nak nyújtott segítségéről” HU MNL OL M-KS-288-32-b (MSZMP KB Külügyi Osztály titkos ügykezelésű iratai) 135. doboz, „Bolívia” címszó.

⁹ A szovjet-chilei külkapcsolatokhoz: Olga UILANOVA (szerk.): *Chile en los archivos soviéticos*, Santiago de Chile, Departamento de Historia de la Universidad de Santiago de Chile, 2020; a magyar-chilei külkapcsolatok előtörténetéhez: HORVÁTH Emőke: Magyar-chilei külkapcsolatok a hidegháború korai szakaszában, 1947–1965, *Világtörténet* XLIII 2021/1, 353–372.

¹⁰ HU MNL OL XIX-J-1-j 1971 29. doboz Bolívia 001109/8 sz. irat

¹¹ Uo.

záállása. Chile aktív volt az el nem kötelezettek mozgalmában – emlékezetes, hogy éppen a szervezet egy algíri találkozásán való részvételét utasította vissza a chilei elnök, amikor szeptember elején egyre kiélezettebbé vált a belpolitikai helyzet. Az el nem kötelezett mozgalom felé Moszkva folyamatosan igyekezett gesztusokat tenni, így érthető volt az Allende-rezsim bukása utáni hivatalos felháborodás. Ami a szocialista blokkon belüli kapcsolatokat illeti, az Allende-rezsim jó viszonyt ápolt Fidel Castro Kubájával. Ez korábban nem feltétlenül lett volna előny a szovjetek szemében, hiszen a kubaiak „kalandor”-nak bélyegzett latin-amerikai külpolitikáját a szovjetek mint a *détente*-ra leselkedő veszélyt érzékelték.¹² Ekkorra azonban Moszkva és Havanna között normalizálódtak már a kapcsolatok. A szovjetek az olajszállítások csökkentésével gyakoroltak nyomást Havannára 1967 végén, a kubaiak pedig erre gyorsan enyhítettek a latin-amerikai forradalmat promotáló retorikájukon, sőt kritikamentesen álltak ki a szovjet hatalmi célok mellett a prágai tavasz eltiprásakor.¹³ A kubai és szovjet elképzelés, a latin-amerikai nemzetközi kapcsolatokhoz való hozzáállásuk 1973-ra már meglehetősen közel állt egymáshoz. A baloldali fegyveres mozgalmak kínálta előretörési kísérleteket lehetőség szerint kihasználták,¹⁴ de nem léptek fel kezdeményezően, és nem konfrontálódtak az USA-val. Éppen az Allende-rezsim támogatása kapcsán találkozott igencsak markánsan a szovjet és a kubai elképzelések rendszere. Így a Pinochet-rezsimnek a kubai képviselőt elleni agresszív – fegyveres – fellépése miatt is logikus volt a kapcsolatok megszakítása.¹⁵

Ezzel szemben a bolíviai katonai rezsim nem projektált komoly nemzetközi képet. Torres kormánya határozatlan és kaotikus volt, a szovjetek szemében pedig rontott megítélésén, hogy számos erős trockista befolyás alatt lévő baloldali szakszervezet támogatta a kormányt. Torresnek, mint az összes bolíviai rezsimnek, a kubaiakkal sem volt felhőtlen a viszonya. Miközben egy bolíviai baloldali rezsim, az Ovando-kormány (Torresénél még egy puccsal korábbi, de az övéhez hasonló) engedte szabadon Régis Debrayt, Che bolíviai börtönbe került francia támogatóját,¹⁶ a bolíviai közéletben, legalábbis ami az elitet illeti, mintegy közmegegyezés volt arról, hogy a ñancahuazú gerillahadjárat az ország szuverenitásába való beavatkozás. Az 1970-es teopontei gerillahadjárat csak növelte a kubaiakkal kapcsolatos gyanút, hiszen szintén Havannát sejtették a csoport mögött. Torresnak a baloldal szemében éppen azért kellett fellépnie, hogy a teopontei gerillahadjárat miatt is jobbra tolódó Ovando-rezsimet ne váltsa fel Pacheco Miranda tábornok még Amerika-barátabb kormányzata az 1970. október 7-8-án lezajlott puccs

¹² A korabeli kubai külpolitikához lásd: HORVÁTH Emőke: „Az első Havannai Nyilatkozat keletkezésének körülményei” *Orpheus Noster* XII 2020/4, 7–20, KRAJCSI Sándor Roland: „Kuba és Algéria kapcsolata a kubai internacionalizmus tükrében, 1961–1965” *Világtörténet* XLV 2023/1 99–113.

¹³ James G. BLIGHT – Philip BRENNER: *Sad and Luminous Days. Cuba's Struggle with the Superpowers after the Missile Crisis*, Lanham – Boulder – New York – Toronto, Rowman & Littlefield Publishers, 20.

¹⁴ A szovjetek gerillatámogatási kísérleteihez ld. Christopher ANDREW – Vasili MITROKHIN: *The World Was Going Our Way: The KGB and the Third World*, New York, Basic Books, 2005, 36.

¹⁵ A kubai képviselőt elleni fellépéshez: HARMER i.m. 239–254.

¹⁶ DUNKERLEY: i.m. 182.

és ellenpuccs során.¹⁷ A kubaiak tevékenységét a bolíviaiak tehát vagy egyszerűen veszélyes kommunista aknamunkának, vagy pedig a jobboldalt provokáló, a szerves baloldali fejlődést meggátoló erőnek látták a bolíviaiak. Ennek megfelelően a kubai-bolíviai kapcsolatok nem léteztek Torres alatt sem, így lényegében nem volt, ami sérüljön. Torres természetesen szimpatikus volt a szovjetek számára: kiutasította az amerikai Békehadtestet és egy amerikai múhold-követő állomást, amely az Andok jó vételt biztosító csúcsain épült.¹⁸ Ezenkívül bányákat államosított, és elkezdte a szélesebb gazdasági kapcsolatok kiépítését a szovjet blokk államaival. Tehát elégségesen Amerika-ellenes és Moszkva-barát volt, de nem ágyazódott be olyan mértékig a szovjetpárti hálózatokba, mint Allende. Miközben párhuzam a tény, hogy a Torres-kormányt az Allende-kormányhoz hasonlóan támogatta a kommunista párt, a támogatás jellege egyúttal kontrasztot is jelent. A Torres-kormány tisztán katonai jellegéből az is következett, hogy a szovjetek nem tekintették ideológiailag „testvéri” rendszernek.

Összességében a két eset különbségéből levonhatjuk azt a következtetést, hogy a szovjetek számára elsősorban akkor volt indokolt a kapcsolatok megszakítása, ha presztízsszempontokból lényeges volt. Ez Chile esetében fennállt, Bolíviánál nem.

Nemcsak a két megbukott rezsim, hanem a két kommunista párt nemzetközi profilja is lényeges a puccsokra adott válasznál. Chile esetében a kontinens második legrégebbi kommunista pártjáról volt szó, amelynek Moszkvában jó kapcsolatai voltak. A chilei párt politikai hozzáállása és politikája az Allende-koalícióban belül is megfelelt a szovjetek igényeinek, a mérsékeltségnek. Ezzel szemben a bolíviai kommunista párt az 1967-es bolíviai Che Guevara-féle nancahuazú-i hadjárat alatt vegyes jelzéseket küldött a szovjetek felé. Részben a kubaiak mellé állt a párt fiatalabb generációinak nyomására, majd kihátrált a vállalkozás mögül, és diszkreditálta a pártot a bolíviai belpolitikában.¹⁹ Miközben a pártot nem vetették ki a szovjet proxyk sorából, nem tartották olyan jelentőségűnek, mint a chilei pártot, és annak álláspontját. Gyakorlatilag belenyugodtak a bolíviai párt helyzetébe.

Róbel Sándor, a magyar la paz-i követség korabeli első beosztottjának személyes elmondása szerint a magyar követség konspiratív találkozót szervezett a kommunistákkal, amelyeket kifejezetten a párt kezdeményezett. Ebből következtethetünk arra, hogy a szovjet blokk diplomatái egyfelől tisztában voltak a rezsim baloldal-ellenes mivoltával, de ezt tiszteletben is tartották, s a párttal egyetértésben tartózkodtak a provokációtól. Szintén a diplomata beszámolója szerint „a kommunisták belátták, hogy szükséges fenntartanunk a kapcsolatokat, hogy segíteni tudjunk nekik”.²⁰ Ez a belátás a helyi kommunisták részéről implikálja azt, hogy maguk is elfogadták helyzetüket a bolíviai politikai rendszerben, bizonyos mértékig a rend-

¹⁷ Uo. 176–177.

¹⁸ Uo. 186.

¹⁹ Andrej SCHELCHKOV: „La historia del comunismo boliviano: el PCB: entre trastornos internos y la agenda internacional” *Revista de Historia Social y de las Mentalidades* XXI 2021/2, 45–50.

²⁰ A szerző interjúja Róbel Sándorral, 2023. május I.

szer páriájaként, amelyen a szovjet blokk diplomáciájának aktív, akár agresszív fellépése már nem igazán segíthetett volna.

A chilei kommunista párttal fenntartott jó szovjet és a bolíviai párttal meglevő kevésbé erős kapcsolatok mellett a két új katonai rezsim hozzáállása is gyökeresen különbözött. Pinochet és köre a legkevésbé sem viseltetett bizalommal a szovjetek iránt, annál is inkább, mert a szovjetbarát perui rezsim beavatkozásától tartottak a legjobban. Emlékezetes, hogy a puccs előtt néhány héttel Brazíliába utaztak chilei katonatisztek, hogy ottani titkosszolgálati információk segítségével megbizonyosodjanak arról, hogy Peru nem tervez beavatkozást egy jobboldali puccs esetén. Másfelől a chilei baloldal agresszivitása, a katonák szemében kirívó támadása a fennálló politikai-társadalmi rendszer ellen meggyőzte Pinochetet és körét arról, hogy a Washingtonnal való együttműködés a legrealisabb politikai nyomvonal. A chilei hadseregen belül a puccsot megelőzően folyamatos volt a posztok váltása. Ennek köszönhetően végül Pinochet a hadsereg főparancsnokaként indította meg puccsát,²¹ ami lehetővé tette azt is, hogy határozottabban kézben tartsa a rendszer politikai irányvonalát.

Ezzel szemben a Torrest megbuktató bolíviai rezsim heterogénabb volt politikai szempontból. Perui beavatkozástól részükről nem tartottak. Ezenkívül a bolíviai jobboldalon folyamatosan létezett az antiimperializmus hagyománya, amely már az 1952-es nemzeti forradalomnak is fontos eleme volt. A bolíviai Falange, és az 1952-es forradalmat vezető Nemzeti Forradalmi Mozgalom egyaránt szövetségese volt Banzernek. Amerika-ellenes álláspontját mindkét csoport még 1967-ben kifejtette a magyar követségnek, amely akkor éppen a szovjet blokk egyetlen képviselője volt az országban, egészen 1969-ig.²² Banzer sosem volt annyira ura a helyzetnek a puccs alatt, mint Pinochet. A kísérlet első óráiban a kormányerők fogságába esett, és csak a tőle függetlenül harcoló katonai egységek, csoportok vitték sikerre a puccsot. Ennek megfelelően Banzernek egy heterogénebb koalíciót kellett irányítania. Banzer 1971 és 1978 közötti kormányzása alatt alapvetően Amerika-barát politikát folytatott, azonban nyitott volt a szovjetekkel való együttműködésre is. A korábbi Ovando-féle, baloldali külpolitikát folytató katonai rezsim által a Szovjetunióba küldött (szintén baloldali pártállású, a bolíviai Baloldali Forradalmi Párthoz tartozó) nagykövetet, Julio Garrett Ayllont egészen 1973-ig Moszkvában hagyta, továbbra is rajta keresztül kommunikálva a blokk országaival.²³ Fontos, bár háttérszere-

²¹ HARMER: i.m. 227.

²² A Falange álláspontjához: HU MNL OL XIX-J-1-j 1967 Bolíviai iratok 004467 sz. irat. A magyar követség 1964 október 29. óta volt az egyetlen szovjetbarát országból származó diplomáciai képviselő Bolíviában, miután a kubai követség az adott év augusztus 13-án, a csehszlovák pedig október 29-én került kiutasításra. vö. Thomas C. Field Jr: *From Development to Dictatorship: Bolivia and the Alliance for Progress in the Kennedy Era*, Ithaca – London, Cornell University Press, 2013, 276; HU MNL OL XIX-J-1-j 1945-1964 Bolívia 1. doboz 14. tétel 001560/10. sz. irat, 2. doboz 47. tétel 003601. sz. irat.

²³ Banzer döntését egyelőre nem magyarázzák meg konkrét levéltári források, az Ovando által kinevezett nagykövet helyben maradása azonban tény, hivatalos életrajza alapján: historia.com.bo/biografia/julio-garrett-ayllon (Letöltve: 2023. 10. 13.)

pet játszott Mario Rolón Anaya jobboldali politikus, aki 1974-76 között a Nemzeti Felsőoktatási Tanács nevű állami szerv vezetőjeként kereskedelmi kapcsolatokat kezdeményezett a szocialista országokkal, a magyar METRIMPEX cégtől rendelve laborberendezéseket a bolíviai egyetemek számára.²⁴ A későbbi katonai rezsimek, különösen a Garcia Meza-féle 1980-81-es átmenet alatt Rolón Anaya aztán még jobb pozícióban, már külügyminiszterként valósította meg a Banzer alatt általa már promotált, sajátos „jobboldali szovjetbarátságnak” nevezhető szuverenista külkapcsolati elképzeléseket. Az ország általánosságban sem volt annyira markánsan átítatva az antikommunista propagandával. Róbel Sándor saját élményei alapján beszámolt arról is, hogy szocialista diplomata létére a vidéki prefektúrákon is pozitívan fogadták vagy ismerősökön keresztül könnyen tehetett baráti látogatást például az ipari miniszternél is.²⁵ Egy példa a konkrét külpolitikai intézkedésekre Bolívia részéről: Banzer adminisztrációja kifejezetten jelezte a magyarok felé, hogy igényt tart egy hat millió dolláros áruhitel-keretre, amelyet Medicor-műszerek és kórházi berendezések vásárlására nyitottak még 1970 májusában.²⁶ A magyarok olyannyira honorálták ezt az elhatározást, hogy még a *Prensa Latina* hírügynökségen keresztül sugárzott félhivatalos kubai tiltakozás ellenére sem vonták vissza a hitelkeretet Banzertől. A La Paz-i és a havannai magyar követség között ugyan kialakult egy sajátos, Külügyminisztériumon belüli rövid vita, mivel a havannai nagykövetség a kubai híradásokat olvasva úgy hitte, hogy valahogyan „önhatalmúlag” ajánlotta fel a La Paz-i követség a Medicor-hitelkeret fenntartását Banzernak. Bernáth Miklós ügyvivő természetesen rövid úton tisztázta a helyzetet, világossá téve, hogy a magyar állam tartja fenn az ajánlatot.²⁷ Miután világos lett, hogy a magyar hitel fenntartását nem követik súlyosabb kubai tiltakozások félhivatalos megjegyzéseken kívül, egy huszonöt és fél millió dolláros szovjet hitelkeretet is jóváhagyott Moszkva a Banzer-rezsimnek.²⁸ Ez egy kisebb példája annak a Latin-Amerika szerte ismert folyamatnak, hogy a kereskedelmi ügyletek sokkal fontosabbak volt a szovjetek számára, mint az ideológiai megközelítés. Jól összecseng ez a legújabb történeti megközelítésekkel, amelyek a szocialista blokk és a globális Dél kapcsolatait igyekeznek rendszerszerűen bemutatni. A James Mark és munkatársai által szerkesztett *Socialism Goes Global* elsősorban más világrészek esettanulmányai alapján, de általános folyamatként mutatja be ezt a tényt. A kötet szerzői szerint az 1970-es évektől az agresszívabb, ideológiai megközelítést a szovjet blokk részéről gyakran felváltja a profitorientált, a globális Déllal elsősorban gazdasági előnyök miatt kapcsolatba lépő magatartás.²⁹ A Banzer-rezsimhez fűződő kapcsolatokban ennek egy korai,

²⁴ HU MNL OL XIX-J-1-j 1980 37. doboz Bolíviai iratok 002991 sz. irat.

²⁵ A szerző interjúja Róbel Sándorral, 2023.05.01.

²⁶ HU MNL OL XIX-J-1-j 1971 29. doboz Bolíviai iratok, 008645 sz. irat.

²⁷ HU MNL OL XIX-J-1-j 1971 29. doboz, Bolíviai iratok, 003111/2 sz. irat.

²⁸ Uo.

²⁹ Lásd pl. Eric BURTON – James MARK – Steffi MARUNG: „Development” In James Mark – Paul Betts. (Szerk.): *Socialism Goes Global: The Soviet Union and Eastern Europe in the Age of Decolonization*, Oxford, Oxford University Press, 2022, 75–115, 108.

de eléggé eklatáns példáját láthatjuk. A Pinochet-rezsimhez való szovjet és szovjet blokkon belüli viszony ebből a szempontból is kivétel volt.

Így hát Chile esetében a szovjetek kivételes mértékben fagyasztották be a kapcsolatokat a jobboldali puccs után. Bolívia és Chile kontrasztján láthattuk, hogy a kivételesen jó pártkapcsolatok, az Allende-rezsim sokkal magasabb nemzetközi profilja, és a chilei hadsereg, a jobboldal szovjetek felé való zártsága miatt következett be a kapcsolatok extrém mértékű befagyasztása. Tanya Harmer a chilei puccsról írt monográfiájában amellet érvelt, hogy az 1970-es évek elején a hidegháborúban elkezdődött *détente* folyamata nem érte el Latin-Amerikát, ezt bizonyítja a chilei puccs és a fölötte való extrém szovjet-amerikai szembenállás.³⁰ Michal Zourek szerint Chile nem volt elég fontos a szovjetek számára, éppen ezért ült fel a chilei kommunista párt mellett feltámadó szolidaritási hullámra és hallatta az új santiagói rezsim elszigetelését követelő globális baloldali hangokat.³¹ Ezeket a véleményeket kiegészítve amellet érvelhetünk a bolíviai példa ismeretében, hogy a *détente* a kontinensen is működhetett. Egy latin-amerikai rezsim számára lehetségesek voltak jó amerikai és mérsékelt jó szovjet kapcsolatok. A *détente* „középértéke” talán egyszerűen máshol volt, nemcsak mérsékelt rezsimok, hanem akár a „Condor-művelet”-ben részt vevő politikai rendszerek is lehettek mindkét szuperhatalom által elfogadottak, diplomáciai érintkezés fenntartására továbbra is érdemesek. A szovjet külpolitika a korszakban erősen realista volt, s éppen ezért nem vállalt fel minden, ideológiai vagy pártkapcsolati szempontból támadó konfliktust. Összehasonlító elemzéssel ezen külpolitika latin-amerikai jellegzetességeinek a megértéséhez kívánok hozzájárulni.

Bibliográfia

- C. ANDREW– V. MITROKHIN: *The World Was Going Our Way: The KGB and the Third World*, New York, Basic Books, 2006.
- J. G. BLIGHT– P. BRENNER: *Sad and Luminous Days. Cuba's Struggle with the Superpowers after the Missile Crisis*, Lanham – Boulder – New York – Toronto, Rowman & Littlefield Publishers, 2007.
- J. DUNKERLEY: *Rebellion in the Veins: Political Struggle in Bolivia, 1952-82*, London, Verso, 1984.
- E. BURTON – J. MARK – S. MARUNG: „Development” In.: Mark, J. – P. Betts. (Szerk.): *Socialism Goes Global: The Soviet Union and Eastern Europe in the Age of Decolonization*, Oxford, Oxford University Press, 2022, 75–115.
- T. C. FIELD: *From Development to Dictatorship: Bolivia and the Alliance for Progress in the Kennedy Era*, Ithaca – London, Cornell University Press, 2013.

³⁰ HARMER: i.m. 192.

³¹ ZOUREK: i.m. 138.

- T. HARMER: *Allende's Chile and the Interamerican Cold War*, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 2011.
- E. HORVÁTH: „Az első Havannai Nyilatkozat keletkezésének körülményei” *Orpheus Noster* XII 2020/4, 7–20.
- E. HORVÁTH: Magyar-chilei külkapcsolatok a hidegháború korai szakaszában, 1947–1965, *Világtörténet* XLIII 2021/1, 353–372.
- S. R. KRAJCSI: „Kuba és Algéria kapcsolata a kubai internacionalizmus tükrében, 1961–1965” *Világtörténet* XLV 2023/1 99–113
- G. LORA: *The History of the Bolivian Labour Movement 1848-1971*, London-New York-Melbourne, Cambridge University Press, 1977.
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Külügyminisztériumi iratok (HU MNL OL XIX-J)
- A. SCHELCHKOV: „La historia del comunismo boliviano: el PCB: entre trastornos internos y la agenda internacional” *Revista de Historia Social y de las Mentalidades* XXI 2021/2, 31–60.
- O. UILANOVA (szerk.): *Chile en los archivos soviéticos*, Santiago de Chile, Departamento de Historia de la Universidad de Santiago de Chile, 2020.
- M. ZOUREK: „Political and Economic Relations Between Czechoslovakia and the Military Regimes of the Southern Cone in the 1970s and 1980s” *Central European Journal of International and Security Studies* 2013/3 118–141.

Rezümé

A cikk az 1973-as chilei és az 1971-es bolíviai katonai puccsra adott szovjet diplomáciai válaszok különbségét vizsgálja. Mindkét puccs jobboldali irányultságú, Amerika-barát volt, amely az ország szovjetbarát rezsimjét kívánta megbuktatni. Ennek ellenére Banzer ezredes 1971. augusztus 17-ei puccsa után a szovjetek nem szakították meg a kapcsolatokat Bolíviával, s ezt La Paz sem szorgalmazta, míg az 1973. szeptember 11-ei chilei puccs után a Pinochet-rendszer és a szovjet blokk országai között gyorsan megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok. Az írás rávilágít arra, hogy a bolíviai szovjetbarát rezsim kapcsolatai lazábbak voltak a Szovjetunióval, a helyi kommunista párttal és a Latin-Amerikában fontos szocialista országnak számító Kubával is, mint az Allende-rezsim kapcsolatai. Az 1971-es puccs után batalomra kerülő jobboldali rezsim pedig Bolívia politikai hagyományainak megfelelően nem volt annyira szovjetellenes, mint Pinochet tábornok kormányzata.

Kulcsszavak: Pinochet, Banzer, szovjet blokk, détente, diplomácia

Abstract

The 1973 Chilean Coup and the Strategies of Soviet Diplomacy in Latin America

The paper examines the difference between the Soviet diplomatic response to the Bolivian military coup of 1971 and to the Chilean military coup of 1973. Both military takeovers were right-wing, American-friendly, and aimed at removing Soviet-friendly left-wing regimes. However, the Soviets did not break diplomatic relations with Bolivia after the coup of Colonel Banzer on 17 August 1971. By contrast, after the 11 September 1973 coup of General Pinochet in Chile, the Soviet Bloc shut down relations soon. The paper shows that the fallen left-wing regime of Bolivia had much looser ties with the Soviet Union, the Communist Party, and the important socialist country of Cuba, than the Allende regime of Chile. The regime coming to power after the 1971 coup were also much less anti-Soviet than the government of General Pinochet in Chile.

Keywords: Pinochet, Banzer, Soviet Bloc, Détente, Diplomacy